

ТУРЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ СТОСУНКИ В ПРОЦЕСІ НАБУТТЯ ПОВНОГО ЧЛЕНСТВА В ЄС ТА ЇХ ЕКОНОМІЧНІ ПРОЯВИ

У той час як події, що розвивались з середини восьмидесятих років, вели світ до нового ладу/безладдя, Туреччина через свої геополітичні та геостратегічні особливості опинилася в регіоні, де ці події відбувались найінтенсивніше.

У результаті розпаду в грудні 1991 р. Радянського Союзу, однісі з супердержав повоєнного часу, та виконання ним своєї історичної місії, у Туреччини з'явилося багато нових сусідів. Ці нові сусіди вбачали для себе користь у розвитку стосунків з Туреччиною, а Туреччина також завдяки своїм новим сусідам отримала шанс знайти/отримати як торгових, так і політичних партнерів.

Стосунки з північним сусідом Туреччини через Чорне море — Україною — мають особливе значення з багатьох причин як в історичному, так і в торгово-економічному сенсі. І Туреччина, і Україна розуміють значення одна для одної, а відтак шукають шляхи для всебічного розвитку своїх стосунків. В рамках цього робота, яка проводиться з 1992 року, коли були встановлені дипломатичні стосунки, об'єднала дві країни як у регіональних, так і в міжнародних організаціях; взаємні візити на найвищому рівні дали потужний імпульс торговельно-економічним стосункам. Підписані на сьогоднішній день угоди між Туреччиною та Україною повністю створили базу, необхідну для виведення стосунків на найвищий рівень. Адже на сьогоднішній день між Туреччиною та Україною підписано багато фундаментальних угод, які підготували ґрунт для розвитку стосунків між будь-якими двома державами, та які передбачають співпрацю в політичній, економічній, культурній, освітній, військовій та інших галузях.

Таким чином, метою цієї праці є розгляд у рамках регіонального співробітництва того, яким чином відбивається та продовжуватиме відбиватися на економічних відносинах розвиток політичних стосунків між Туреччиною та Україною, яка нещодавно вийшла на міжнародну арену в якості незалежної держави.

I. НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ ТА РОЗВИТОК ТУРЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН

Після розпаду Радянського Союзу в Україні, як і в інших республіках, почався рух за незалежність, і ця країна 24 серпня 1991 р. оголосила про свою незалежність та підтвердила це на референдумі 1 грудня 1991 року. Після здобуття незалежності Україна постала в регіоні та в Європі великою державою через свою геополітичну важливість, економічний, технологічний та військовий потенціал, наявність освічених кадрів. Той факт, що Україна, здобувши незалежність, почала відігравати важливу роль на міжнародній арені, став доволі важливою подією особливо для Туреччини, як її сусіда через Чорне море, і Туреччина стала однією з перших країн, які визнали незалежність України. Туреччина, основною засадою зовнішньої політики якої є розвиток безпроблемних та близьких стосунків з країнами регіону, в рамках цієї політики надає великого значення стосункам з Україною та докладає чимало зусиль для ще більшого розвитку наявного співробітництва з цією державою. Через географічне положення України, а також завдяки її торгово-економічному потенціалу, за рішенням, яке було прийняте Кабінетом Міністрів (*Турецької Республіки*) у 2003 р., Україну було внесено до переліку країн, розвитку стосунків з якими Туреччина надає пріоритетного значення.

Турецько-українські взаємини офіційно розпочалися з підписання Протоколу про встановлення дипломатичних зносин, який було підписано 3 лютого 1992 р. Фактично ж співробітництво між Туреччиною та Україною розпочалось не в 1992 році. Протокол 1992 року сприймається обома договірними сторонами як «поновлення стосунків». Адже співробітництво між Туреччиною та Україною вперше, хоч і на короткий строк, було встановлено на державному рівні в 1918—1920 роках. У 1918 р. Україна вперше оголосила про свою незалежність як Українська Народна Республіка, і Туреччина зайняла місце серед країн, які одними з перших визнали суверенітет України. Крім цього, як результат цього визнання, в Стамбулі почала працювати дипломатична місія Української Народної Республіки. Проте одразу ж після входження України під панування Радянського Союзу вона була змушена припинити відносини. А зараз із набуттям Україною незалежності у 1991 р. відносини були встановлені на найвищому рівні шляхом відкриття у квітні 1992 р. Посольства Турецької Республіки в Україні і в січні 1993 року¹ Посольства України в Турецькій Республіці.

¹ http://web.ttnet.tr/ukremb/press_release/2003-1.htm, (дата входу: 28.03.2006)

Розвиток стосунків між Туреччиною та Україною має велике значення для обох країн. Стратегічне положення України надає їй особливого значення в очах Туреччини; стратегічне ж положення Туреччини дозволяє Україні розцінювати її як «ключову країну з точки зору доступу до Близького Сходу та Середземномор'я». Тому Україна «вважає розвиток стосунків із Туреччиною одним із пріоритетів південної осі своєї зовнішньої політики»¹.

Якщо ж ми подивимося на ситуацію з точки зору Туреччини, то побачимо, що політика/вибір, які здійснить Україна на міжнародній арені, може в значній мірі вплинути на рівновагу в регіоні. Для Туреччини демократична / стабільна Україна — це важливий союзник у справі забезпечення стабільності в чорноморському та кавказькому регіоні².

Найважливішим показником розвитку турецько-українських стосунків є помітне зростання взаємних візитів на найвищому рівні. 18—20 червня 2003 р. відбувся офіційний візит до України Президента Турецької Республіки Ахмета Недждета Сезера. Під час цього візиту були прийняті доволі важливі для двосторонніх стосунків рішення. Під час цього візиту лідери обох країн зробили «Спільну заяву» та досягли домовленості «продовжувати взаємні контакти на найвищому рівні та тісний політичний діалог широкого змісту і здійснювати співробітництво у різноманітних сферах, які відносяться до сфери спільних інтересів обох країн»⁴.

Після візиту Президента Ахмета Недждета Сезера 1—3 квітня 2004 р. Україну відвідав Прем'єр-міністр Туреччини Таййіп Реджеп Ердоган. Під час його візиту був підписаний «Перспективний план спільних дій», який визначив організаційні рамки для партнерської співпраці між двома країнами в різноманітних галузях. Цей план передбачає «співробітництво у питаннях зміцнення миру, безпеки та стабільності в чорноморському регіоні, боротьби з тероризмом та організованою злочинністю, посилення економічної складової двосторонніх стосунків, покращення транзитного потенціалу обох країн, євроатлантичної інтеграції, розвитку особистих стосунків, морських перевезень та охорони довкілля»⁵.

У відповідь на цей візит Президент України Віктор Андрійович Ющенко 6—8 червня 2005 р. на запрошення Президента Турецької Республіки Ахмета Недждета Сезера здійснив офіційний

¹ Оган, Сінан, «Турецько-українські стосунки в чорноморській геополітиці, що змінюється», *«Стратегічний аналіз»*, число 6, № 63, липень 2005, стор. 36.

² Оган, стор. 36.

⁴ Оган, стор. 37.

⁵ Оган, стор. 37.

візит до Туреччини. Під час цього візиту, який був надзвичайно важливим кроком у питанні розвитку двосторонніх стосунків, знову ж таки були підписані різноманітні угоди:

- I — Угода про співробітництво в галузі енергетики;
- II — Угода про співробітництво в галузі залізничних перевезень;
- III — Угода про співробітництво в галузі науки та технології;
- IV — Додатковий протокол про імплементацію першої статті угоди про співробітництво у боротьбі зі злочинністю;
- V — Угода про реадмісію;
- VI — Протокол про домовленості щодо технічного співробітництва та обміну інформацією в галузі ядерного регулювання.

Як стане очевидно, після набуття Україною незалежності Туреччина та Україна підписали угоди, які створюють базу для розвитку двосторонніх стосунків у всіх галузях, а також великою мірою усунули перешкоди для розвитку стосунків.

II. СТОСУНКИ В РАМКАХ ОРГАНІЗАЦІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Сфери зовнішньополітичних інтересів Туреччини та України в рамках подій, що розгортаються у ХХІ столітті, проявляють риси схожості. З огляду на це дві країни регіону повинні виробити спільну позицію стосовно подій, що відбуваються в регіоні. Розуміючи це, Туреччина та Україна намагаються діяти разом у рамках організацій регіонального співробітництва.

1. Організація чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС)

ОЧЕС є рухом до регіонального об'єднання, який виник внаслідок міжнародної обстановки періоду після закінчення холодної війни. ОЧЕС почала створюватись в умовах, які з кінця 80-х початку 90-х років в Східній Європі та республіках колишнього Радянського Союзу виникли в процесі переходу до вільного ринку в економіці та до демократії більшості в політиці. ОЧЕС є організацією регіонального економічного співробітництва. Членами організації, яка офіційно розпочала роботу 25 червня 1992 р. за ініціативою Туреччини, окрім України та Туреччини є Албанія, Азербайджан, Болгарія, Вірменія, Грузія, Молдова, Румунія, Росія та Греція.

Регіон ОЧЕС, який охоплює територію площею близько 19 мільйонів квадратних кілометрів від Японського моря на сході до Балтійського на заході, від Північного льодовитого океану на півночі до Середземного моря на півдні, утворює доволі важливий полігон для співробітництва завдяки складу населення, людським ресурсам, різноманітності та багатству природних ресурсів. Адже цей регіон, очевидно, має найбагатші поклади нафти та природного газу після Перської затоки. Регіон ОЧЕС, маючи таку структуру, та будучи гетерогенним регіоном, який об'єднує країни Азії, Європи та північної Африки, може стати ключовим торговим центром між Азією, Середньою Азією та Європою завдяки потужним внутрішнім ринкам та значним ресурсам⁶.

При ОЧЕС, яка була створена за ініціативою Туреччини і здебільшого стараннями України та Туреччини отримала статус впливової в регіоні організації, обидві країни зробили важливі кроки в напрямку розвитку стосунків, особливо в царині економіки.

Дві найважливіші події, що відбулись в ОЧЕС, стались завдяки Туреччині та Україні. Найважливіша з них — це підписана 26 червня 1992 р. в Стамбулі Декларація ОЧЕС, за якою організація набула офіційного статусу. Інша ж — це прийняття Умов ОЧЕС 5 червня 1998 року. З прийняттям Умов ОЧЕС організація офіційно перетворилась на регіональну організацію. Відкриття у червні 1999 р. Чорноморського банку торгівлі та розвитку має велике значення не тільки для стосунків України й Туреччини, а й для здійснення багатосторонніх проектів, які можуть бути корисними і для інших учасників ОЧЕС. ОЧЕС, як потенційна зона вільної торгівлі, забезпечує державам регіону можливість виконання пріоритетів зовнішньої політики та усунення серйозних економічних відмінностей між ними.

ОЧЕС є подією, паралельною з національними інтересами України та Туреччини, тому що зовнішня політика як Туреччини, так і України передбачає інтеграцію з Європою. Якщо ми залишимо поза дужками Туреччину, яка має довгу історію стосунків та інтеграції з Європою, то для України ця політики є доволі новою, і співробітництво з Туреччиною може прискорити цей процес. ОЧЕС є важливою ареною для такого співробітництва. До того ж, тодішній Президент України Леонід Кучма у своїй промові, яку він виголосив на Конференції «Нові можливості в чор-

⁶ Туран, Гюнхан, «Альтернативи зовнішньої політики незалежної України», *«Росія та Україна у світі, що змінюється»* (упорядник Ерхан Бююкакинджи). — Анкара: Фенікс, 2004. — С. 382.

номорському регіоні», яка проходила 28 квітня 1997 р. в Стамбулі, зазначив, що «поетапне економічне співробітництво в регіоні не гратиме важливої ролі у проблемах економічного розвитку країн, що зібрались тільки навколо ідеї ОЧЕС, воно зробить внесок у зміцнення інтеграції всієї Європи»⁷.

2. Північно-атлантичний альянс (НАТО)

НАТО — це інша міжнародна платформа, де Туреччина та Україна здійснюють співробітництво. Україна після здобуття незалежності в рамках прозахідної політики виявила інтерес до НАТО, членом якої Туреччина є з 1952 р., і стала першою країною СНД, яка підписала у 1994 р. програму «Партнерство заради миру». В рамках цієї програми Україна співпрацює з НАТО в питаннях військового співробітництва, миротворчої діяльності, боротьби з тероризмом та повітряних навчань. Проте співробітництво в рамках програми «Партнерство заради миру» не є достатнім для інтеграції України в систему європейської безпеки. Якщо ми подивимось з точки зору системи європейської безпеки, то роль України в цій системі доволі значна. Це значення було помічено Сполученими Штатами Америки, і Міністр оборони США у своїй заяві, яку він зробив у 1996 р., зазначив, що «Україна має надзвичайне значення для безпеки та стабільності всієї Європи».

Через рік після того, як у такий спосіб було підкреслено важливість України для європейської безпеки, у липні 1997 р. на саміті в Мадриді Україна підписала з НАТО Угоду про особливе партнерство⁸. Незважаючи на те, що у в цій угоді відсутня стаття 5 угоди НАТО, яка передбачає «колективну оборону», Україні було надано підтримку в багатьох галузях. Ця угода направлена тільки на розвиток спроможності України проводити військові операції спільно з силами НАТО⁹. Проте потрібно зазначити наступне: ця угода має для Києва велике значення «в сенсі визначення особливого характеру стосунків України і НАТО та відігравання Україною ключової ролі в європейській безпеці

⁷ Туран, стор. 383.

⁸ Для повного тексту угоди див.<http://nato.int/docu/basic/txt/ukrchrt.htm> (дата входу: 28.03.2006)

⁹ Мюдеррісоглу, Рухсар, Геополітична важливість України (Неопублікована докторська дисертація) Інститут суспільних наук Університету Газі, Анкара, 2004 рік, стор. 127; З цього питання також див. Бююкакинджи, Ерхан «Українсько-російські стосунки в період незалежності», *«Росія та Україна в світі, що змінюється»* (Упорядник Ерхан Бююкакинджи). Анкара: Фенікс, 2004. — С. 426—427.

євроатлантичного співтовариства»¹⁰. Як сказано в угоді, «незалежна, демократична та стабільна Україна є одним з ключових елементів для забезпечення стабільності в середній та східній Європі та на європейському континенті в цілому». Це висловлювання містить важливу вказівку на роль України в європейській безпеці.

Після згаданих подій 23 травня 2002 р. тодішній Президент України Леонід Кучма підписав рішення Ради національної безпеки та оборони щодо «Членства в НАТО». В цьому рішенні зазначалось, що метою України є «повне членство в НАТО»¹¹.

Рішучість щодо членства в НАТО була згадана і Віктором Ющенком, який у результаті «Помаранчевої революції» виграв президентські вибори. Ющенко поставив членство в НАТО в один ряд з фундаментальними цілями держави. Зустрівшись з главами країн членів НАТО, які зібралися в Брюсселі 22 лютого 2005 р., Ющенко в своїй промові, яку він виголосив на самоті, повторив, що «остаточною метою України є інтеграція в Європу та НАТО». Проте, зробивши таку заяву, він, намагаючись уникнути тривоги Росії, зазначив: «Росія — наш стратегічний партнер. Проведення Україною політики, що направлена на НАТО, жодним чином не буде націлена на Росію або будь-яку іншу державу»¹².

Російський фактор у цьому сенсі дуже важливий, тому що з набуттям Україною незалежності найбільша військово-морська база Російської Федерації на Чорному морі залишилась в Севастополі на території України. Зараз Росія використовує ці бази шляхом оренди, і щоб не втратити стратегічної переваги, почала будувати нову військово-морську базу неподалік від Краснодару на власному узбережжі Чорного моря. Адже якщо Україна стане членом НАТО, то військове домінування Росії на Чорному морі закінчиться, і на колишніх військово-морських базах Російської Федерації будуть розташовані війська НАТО та США. Наряду з цим, якщо подивитись з точки зору Росії, то для неї важлива подія може статися у зв'язку з Туреччиною. Туреччина, яка має тісні стосунки з Україною, в зв'язку з Кримським півостровом стане активніше діяти на Чорному морі. А такий розвиток подій не дуже бажаний для Росії¹³.

Як вже зазначалось вище, ймовірний вступ України до НАТО перебуває серед основних принципів прозахідної зовнішньої політики країни. Деякі західні автори пишуть про те, що Украї-

¹⁰ Туран. — С. 390.

¹¹ Мюдеррісоглу. — С. 128.

¹² Оган. — С. 40.

¹³ Оган. — С. 41.

на до 2010 р., а може навіть і раніше, може досягти відповідності стандартам НАТО. На думку цих авторів, зняття з порядку денного можливості вступу України до НАТО завдасть Україні серйозної політичної шкоди та може завадити проведенню реформ у країні¹⁴.

Туреччина розуміє важливість вступу України до НАТО, і як один з найстаріших членів НАТО, підтримує вступ України до НАТО. Ставши членом НАТО, Україна також після Туреччини та Греції стане учасником ОЧЕС-членом НАТО, при цьому ОЧЕС набере більшої ваги, а також розвинеться її військова складова. Ще важливішим є те, що якщо це питання буде розглядатись з точки зору України та Туреччини, на передній план вийде питання домінування обох країн на Чорному морі. В рамках цього Туреччина і Україна здійснюють і будуть продовжувати здійснювати військове співробітництво в деяких військових навчаннях, які проводять НАТО та США. Туреччина та Україна в липні 1994 року підписали угоду, яка передбачає співробітництво в галузі військової освіти, військових технологій та наук у зв'язку з питаннями безпеки¹⁵. Ця угода включає в себе спільні навчання військових підрозділів, обмін інформацією та спільні наукові дослідження у військовій галузі.

IV. ТУРЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ СТОСУНКИ В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (ЄС)

Туреччина та Україна мають спільну політику щодо членства в ЄС. Обидві країни взяли курс на інтеграцію в Європу, як остаточну мету. Туреччина, яка розпочала переговори про повне членство в ЄС, підтримує Україну в цьому питанні.

Україна, як постійно зазначалось вище, з моменту здобуття незалежності визначила для себе однією з довгострокових цілей, окрім членства в НАТО, провадження прозахідної політики і в рамках цього членство в ЄС. ЄС не висловлює негативного ставлення до такої політики України, але і не схвалює її, тому що на сьогоднішній день Україна не може задовольнити вимоги, які висуває ЄС для повного членства¹⁶.

Незважаючи на негаразди щодо членства України в ЄС, було зроблено певні важливі кроки, спрямовані на зміцнення

¹⁴ Туран. — С. 395.

¹⁵ Повний текст угоди див. «Офіційна газета», 4 грудня 1994 року, № 22131.

¹⁶ Туран. — С. 394—395.

зв'язків є Європою. У липні 1995 р. ЄС підписав з Україною «Угоду про партнерство та співробітництво». Особливістю цієї Угоди є те, що це перша європейська угода, підписана з країною-членом СНД. Ця угода надала Україні статус «держави, якій надається підтримка»; в той же час вона обіцяла «створення поясу вільної торгівлі», якщо в 1998 р. економіка України буде базуватись на стабільному фундаменті. Проте потрібно зазначити наступне: в цій угоді, на відміну від угод з країнами середньої Європи та Балтії, не йшлося про повне членство України в ЄС.

Одразу ж після цих подій, у листопаді 1995 р. Україна зробила другий крок на шляху об'єднання з західноєвропейськими організаціями, і стала другою після Молдови країною СНД, яка була прийнята до Ради Європи. Туреччина постійно підтримувала і продовжує підтримувати Україну в цих кроках.

V. ЕКОНОМІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ СТОСУНКІВ

Як для України, так і для Туреччини початок третього тисячоліття був досить успішним із точки зору економічних здобутків. А дев'яності роки можна розцінювати як роки втрачених можливостей. Успіхи, досягнуті на початку нового тисячоліття, зумовлені в першу чергу правильним вибором, який обидві держави зробили в питанні інтеграції в світ, та правильною політикою, яку вони проводили. У табл. 1 наведено деякі дані, вибрані з економічних показників України та Туреччини.

Українська економіка з 2000 р. демонструє тенденцію до потужного росту та стабільність макроекономічних показників. Як випливає з табл. 1, у період з 2000 до 2005 р. валовий національний дохід України зріс більш, ніж на 100 %, тобто з 31,3 млрд доларів США до 82,6 млрд доларів США. Рівень інфляції, який у 2000 р. складав 28,2 %, впав до рівня 0,8 % у 2002 році. Ріст рівня інфляції, який знову почав спостерігатись у 2003 р., продовжився під впливом виборів 2004 р. та пов'язаною з ними популістською політикою, і досяг 13,5 % у 2005 році. А обсяг зовнішньої торгівлі України з 30,6 млрд доларів США у 2000 році зріс до 71,9 млрд доларів США у 2005 році.

^{1/} Туран. — С. 395.

Таблиця 1

ОСНОВНІ МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ (2000—2005 роки)

Роки / показники	2000		2001		2002		2003		2004		2005	
	Укр.	Тур.	Укр.	Тур.	Укр.	Тур.	Укр.	Тур.	Укр.	Тур.	Укр.	Тур.
Валовий національний продукт (млрд дол.)	31,3	125,7	38	143,3	42,4	180,7	50,1	257,7	64,8	301,5	82,6	357,7
Валовий національний продукт (ріст %)	5,9	6,3	9,2	-9,5	5,2	7,9	9,6	5,9	12,1	9,9	2,1	7,0
Інфляція (середній %)	28,2	39,0	12,0	68,5	0,8	29,7	5,2	18,4	9,0	9,3	13,6	7,7
Експорт (млрд дол.)	15,7	30,7	17,1	34,4	18,7	39,1	23,7	50,8	33,4	66,7	35,3	76,6
Імпорт (млрд дол.)	14,9	53,1	16,9	38,9	18,0	47,8	24,1	64,8	29,7	90,6	36,6	109,2
Курс валюти (сер. гр./дол.)	5,44	0,627	5,37	1,231	5,33	1,523	5,33	1,500	5,32	1,446	5,12	1,354
Зовнішній борг (млрд дол.)	12,2	118,6	12,7	113,7	13,5	130,2	16,3	145,3	20,6	161,8	22,5	165,2

Джерело: Рада зовнішньоекономічних зв'язків, Бюлетень України, березень 2006,
www.tcmb.org.tr. (дата доступу на сторінку: 28.04.2006 року)

Якщо ми поглянемо на табл. 1 з точки зору турецької економіки, то побачимо, що валовий національний продукт зріс у період з 2000 по 2005 рік з 125,7 млрд доларів до 357,7 млрд. Після економічної кризи, яка сталась у 2001 р., в турецькій економіці продовжилось поживавлення, яке спостерігається з 2002 р., і рівень інфляції вчетверте поспіль залишився нижчим, ніж намічалось. У згаданий період (окрім 2001 р.) економіка значно зростала; в середньому ріст за цей період складає 7 %. Швидкість росту споживчих цін у 2000 р. складала 39 %, а в результаті проведення політики стабільності у 2005 р. вона була нижча ніж 8 %, які були метою на кінець року, і склала 7,72 %. У той час, коли обсяг зовнішньої торгівлі у 2000 р. складав 83,8 млрд доларів США, у 2005 р. він зріс на 120 % і піднявся до рівня 185,8 млрд доларів США.

Ці великі економічні успіхи, яких досягли у 2000 р. обидві країни, можна пояснити, як уже зазначалось вище, правильною політикою, яку вони проводили, та реформами, які вони здійснювали. Незважаючи на це, не можна забувати також про вигідні зовнішні умови для обох країн. Наприклад, не можна заперечити впливу на успіхи української економіки значного росту світових цін на товари, які займають важливе місце в структурі експорту України, значної втрати вартості української гривні та зменшення обмежень на зовнішнє фінансування, які переживала Україна. Не можна забувати про позитивний внесок в успіх, якого досягла економіка Туреччини, того шляху, який подолала за останні роки Туреччина до членства в ЄС, та програму стабілізації, яку вона запровадила разом з Міжнародним валютним фондом.

Географічне положення двох країн — неначе природний міст між Європою та Азією. Цей міст простягається між другим у світі за покладами природного газу та нафти регіоном і бідною на енергоносії Європою. Крім цього, як вже пояснювалось у попередніх розділах, зовнішні фактори та зроблені поліпшення поступово збільшили важливість обох країн. На додаток до переваг, які забезпечило географічне положення, збільшення політичної ваги двох країн у світі є показником того, що з економічної точки зору економічні успіхи зростатимуть. Але величина тіньового сектору економіки як України, так і Туреччини та прогалини в організаційній структурі виглядають як найбільші перешкоди на шляху економічного зростання. Згідно дослідження Світового банку, здійсненого в 2005 році¹⁸, вважається, що частка тіньової еконо-

¹⁸ Світовий банк, Enterprise Survey, 2005.

міки у валовому національному продукті в процентному відношенні для України складає 52,2 %, а для Туреччини — 32,1 %. В економіках, де такий високий рівень тіньового сектору, зменшується шанс на успіх застосування правильного економічного курсу. Тому обидві країни повинні вжити заходів для зменшення тіньового сектору економіки. Крім цього, такі показники, як бюрократія, корупція, судова система, рівень злочинності, які є показниками організаційної інфраструктури та інвестиційного клімату, означають, що перед двома державами простягається довгий шлях, який потрібно подолати.

Таблиця 2

**ПОКАЗНИКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ
ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ**

Показник	Україна	Туреччина	В середньому по країнах OECD
Кількість операцій необхідних для початку ведення бізнесу	15	8	6,5
Кількість часу необхідного для початку ведення бізнесу	34	9	19,5
Кількість операцій необхідних для реєстрації прав власності	10	8	4,7
Кількість часу необхідного для реєстрації прав власності	93	9	32,2
Кількість податків, які сплачують інвестори	84	18	16,3
Кількість документів потрібних для експорту	6	9	5,3
Кількість документів потрібних для імпорту	10	13	6,9
Бюрократія	8,12	10,82	2,97
Корупція	1,44	0,97	0,13
Міра довіри до судових органів	51,77	71,53	73,60
Рівень злочинності	0,56	0,26	0,82
Витрати на наукові дослідження та винаходи	0,11	0,33	14,53

Джерело: **www.worldbank.org** (Дата входу: 24.04.2006) Doing Business Database & Enterprise Surveys

Якщо ми порівняємо витрати обох країн на наукові дослідження та винаходи, що є одним із важливих факторів успішного економічного зростання в майбутньому, з середнім показником по країнах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), то побачимо, що обидві країни знаходяться на досить низькому рівні. Тоді як фірми в країнах ОЕСР витрачають в середньому 14,53 % свого прибутку на наукові дослідження та винаходи, цей рівень становить в Україні 0,11 %, а в Туреччині 0,33 %. Як стане очевидним з табл. 2, рівень довіри до судової системи в обох країнах нижчий за середній показник по країнах ОЕСР. Тоді як у країнах ОЕСР неофіційні виплати, які здійснюють фірми в державних органах для виконання своїх справ, складають 0,13 % від загального прибутку фірми, в Україні цей показник складає 1,44 %, а в Туреччині 0,97 %. В Україні кількість податків, які повинен сплатити підприємець, становить 84, а час, який необхідно витратити на сплату податків, — 2185 годин, тоді як сума податків, які необхідно сплатити, становить 51 відсоток від загального прибутку; для Туреччини ці показники становлять відповідно 18, 285 та 51,1 %. В середньому ці показники в країнах ОЕСД становлять відповідно 16,3, 197,2 та 48,4 %¹⁹. Якщо порівняти Туреччину й Україну з розвиненими країнами, то виявиться, що для усунення різниці у розвитку потрібно, щоб обидві країни зберігали темпи росту, яких їм вдалося досягти за останній період. Проте економічна історія обох країн демонструє, що їм це не вдається. Також за цією неуспішністю стоять такі фактори, як недостатність ресурсів для швидкого росту, а також політична нестабільність. Зовнішні ресурси в майбутньому стануть важливим фактором для забезпечення зростання економічних успіхів обох країн. Дані, наведені в табл. 2, показують, що обидві країни мають невисокі шанси залучити зовнішні ресурси на тому рівні, на якому б вони цього хотіли. Отже очевидно, що для того, щоб обидві країни досягли рівня розвинутої економіки, вони повинні подолати довгий шлях до створення організаційної інфраструктури та відповідного інвестиційного клімату.

Хоча в останні роки турецько-українські економічні стосунки зростали, вони все одно далекі від рівня, на якому повинні бути такі стосунки між двома сусідніми країнами. Обсяг зовнішньої торгівлі між двома країнами, який у 1992 р. становив 125 мільйонів доларів США, у 1999 р. зріс до 1 мільярда доларів США, а в 2005 — до 3 мільярдів 149 мільйонів доларів США. Тоді як основ-

¹⁹ www.worldbank.org (Дата входу: 24.04.2006) Doing Business Database.

ними позиціями турецького експорту в Україну є продукція харчової, текстильної промисловості, побутова хімія, будівництво та будівельні матеріали, основними позиціями імпорту Туреччини є металопродукція, мінеральне паливо, добрива, деревина та вироби з деревини. Згідно відомостей за 2005 р., експорт Туреччини до України становить 800 мільйонів доларів США а імпорт — 2 мільярди 600 мільйонів доларів США. Як видно з табл. 3, у зовнішній торгівлі між двома країнами Туреччина має негативне сальдо. На початку періоду рівень покриття турецького експорту в Україну імпортом становив 40 %, а в 2005 р. цей показник впав до 31 %.

Таблиця 3

ТУРЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКА ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ (по роках)

Роки	Експорт (дол.)	Імпорт (дол.)	Експ./імп.	Обсяг (дол.)	Баланс (дол.)
1992	35 842	90 003	0,4	125 845	-54 161
1993	39 453	472 706	0,08	512 159	-433 253
1994	76 285	535 071	0,14	611 356	-458 786
1995	198 534	856 340	0,23	1 054 874	-657 806
1996	267 043	744 531	0,36	1 011 574	-477 488
1997	334 622	860 124	0,39	1 194 746	-525 502
1998	274 312	988 775	0,28	1 263 087	-714 463
1999	225 822	773 691	0,29	999 513	-547 869
2000	258 121	981 559	0,26	1 239 680	-723 438
2001	289 179	757 625	0,38	1 046 804	-468 446
2002	310 450	978 142	0,32	1 288 592	667 692
2003	379 690	1 156 541	0,33	1 536 231	-776 851
2004	564 442	2 466 772	0,23	3 031 214	-1 902 330
2005	800 861	2 618 265	0,31	3 419 126	-1 817 404

Джерело: Турецьке статистичне товариство.

ВИСНОВКИ

Справді, паралельно з розвитком турецько-українських політичних стосунків економічні відносини також розвиваються, і уряди докладають значних зусиль для цього. Проте поряд з політичними курсами двох урядів, найважливішим елементом, який робить справжній внесок у розвиток цих стосунків, є те, що дві країни знаходяться в одному регіоні та мають географічне положення, яке забезпечує транспортування енергоносіїв між Європою, Середнім Сходом та Азією.

Обидві країни, які спрямували свою зовнішню політику на інтеграцію з Заходом, роблять важливі кроки зокрема для розвитку економічних стосунків у рамках регіонального та двостороннього співробітництва. А найважливішим з цих кроків є Організація Чорноморського економічного співробітництва. Ця організація, яка розвивається великою мірою саме завдяки внескам цих країн, здатна забезпечити країнам-учасникам організації можливість відігравати активну роль у світовій економічній системі. Завдяки своєму географічному положенню, структурі населення та природним багатствам цей регіон останнім часом став центром політичних/економічних подій.

Україна, яка знаходиться в цьому ж регіоні, схоже, усвідомила, наскільки важливою для неї є Туреччина. Україна, яка спрямувала свою зовнішню політику на інтеграцію в Західний світ, надає великого значення розвитку добрих стосунків з Туреччиною, яка вже чимало зробила в процесі згаданої інтеграції як в політичному, так і в економічному сенсі. А Туреччина розуміє, що розвиток добросусідських стосунків з Україною дасть їй важливого партнера в подіях, що останнім часом розгортаються в регіоні. Питання, що останнім часом постають на порядку денному в зв'язку з Чорним морем та протоками, роблять турецько-українське співробітництво неминучим.

Незважаючи на те, що політичні події у турецько-українських стосунках справді надали потужного імпульсу економічним стосункам, не буде помилковим сказати наступне: якщо ми подивимося на економічні стосунки між Туреччиною та Україною та на дані останніх років, то побачимо, що ні Україна для Туреччини, ні Туреччина для України не є важливим/пріоритетним торговим партнером. На сьогоднішній день ці стосунки не знаходяться на тому рівні, якого бажають обидві країни. Проте важливі кроки, які було зроблено в цьому напрямі, в майбутньому зроблять ці дві країни найважливішими торговими партнерами в регіоні.

Aimepamypa

1. BÜYÜKAKINCI, Erhan, «Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri», *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna* (der. Erhan Büyüakıncı), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.
2. MÜDERRİSOĞLU, Ruhsar, Ukrayna'nın Jeopolitik Önemi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
3. OĞAN, Sinan, «Karadeniz'in Değişen Jeopolitiğinde Türkiye-Ukrayna İlişkileri», *Stratejik Analiz*, c.6, S.63, Temmuz 2005.
4. TURAN, Günhan, «Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri», *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna* (der. Erhan Büyüakıncı), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.
5. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Ukrayna Ülke Bülteni, Mart 2006 ve www.tcmb.org.tr, (erişim tarihi: 28.04.2006)
6. Doing Business Database ve Enterprise Surveys, www.worldbank.org, (erişim tarihi: 24.04.2006)
7. Dünya Bankası, Enterprise Survey, 2005
8. Resmi Gazete, 4 Aralık 1994, S.22131
9. www.worldbank.org, (erişim tarihi: 24.04.2006), Doing Business Database 2005.
10. http://web.ttnet.net.tr/ukremb/press_release/2003-1.htm, (erişim tarihi: 28.03.2006)
11. <http://nato.int/docu/basic/txt/ukrchrt.htm> (erişim tarihi: 28.03.2006)